

Vopnakaþphlaup á vinnumarkaði

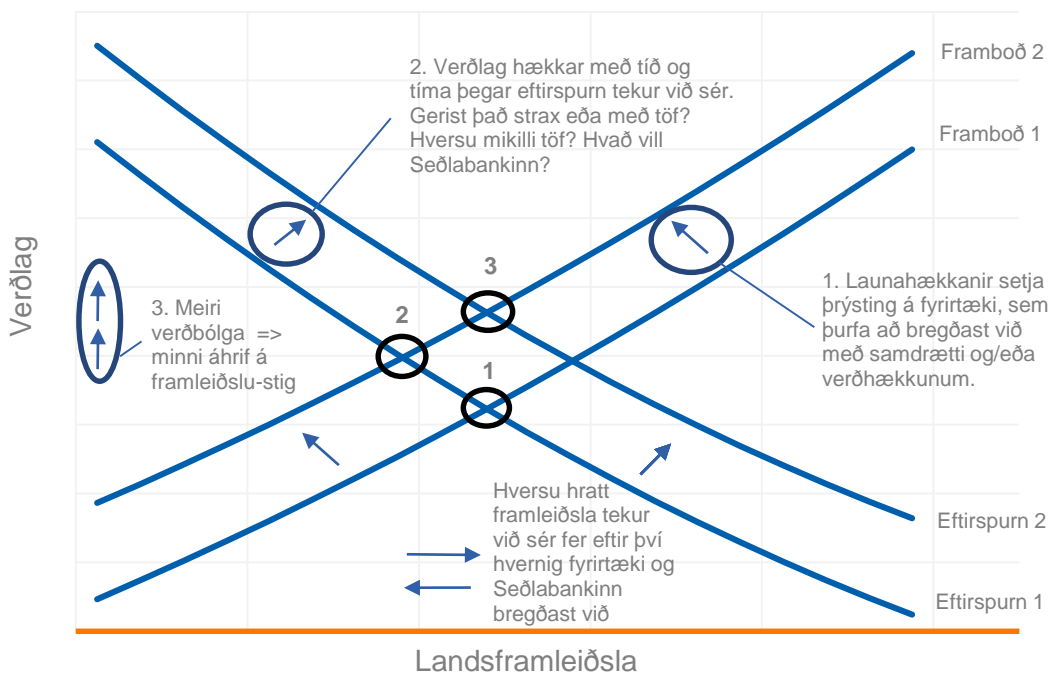
Það kemst lítið annað en verkföll og kjaradeilur að í umræðu um efnahagsmál á Íslandi þessa dagana og skyldi engan undra. Aðstæðurnar í dag eiga sér ekki fordæmi á síðustu árum og er óhætt að fullyrða að aðilar beggja vegna samningaborðsins hafi áhyggjur af þróuninni. Í [hagspá okkar](#) sem birt var í apríl kom fram að útkoma kjarasamninga væri einn helsti óvissuþátturinn og líklegur til þess að rýra efnahagshorfur. Það mat hefur ekki breyst. En miklar launahækkningar leiða ekki eingöngu til aukinnar verðbólgu, heldur geta þær einnig haft veruleg áhrif á vinnumarkaðinn. Einnig virðist verðbólga hafa neikvæðari áhrif á líf fólks eftir því sem efnahagsleg staða þess er verri og veltum við því upp hvort ekki þurfi að breyta uppsetningu vinnumarkaðsleiksins.

Miklar launahækkningar auka verðbólgu og draga úr framleiðslu

Einfalt eftirspurnar- og framboðslíkan af íslenska hagkerfinu er nytsamlegt til að skilja betur hvernig áhrif miklar launahækkningar geta haft á hagkerfið. Í líkaninu ræðst heildarframboð af ýmsum aðfangakostnaði, t.d. vinnuafli og fer vaxandi með verðlagi eins og myndin hér að neðan sýnir. Eftir því sem verð er hærra, þeim mun meira eru framleiðendur tilbúnir að framleiða. Heildareftirspurn ræðst aftur á móti af þáttum eins og neyslu, fjárfestingu og ríkisútgjöldum en fer minnkandi þegar verðlag hækkar.

Seðlabankinn fylgir verðbólguþætti og eitt helsta stýritæki hans eru vextir. Ef Seðlabankinn hækkar vexti til að hemja verðbólgu mun draga úr fjárfestingu og hvatar skapast til þess að fresta neyslu svo eftirspurn til skamms tíma verður minni en ella. Ef hann aftur á móti lækkar vexti er þessu öfugt farið að öllu óbreyttu. Seðlabankinn tekur líka tillit til framleiðsluspennu eða –slaka, þannig að hann hækkar frekar vexti til að halda aftur af verðbólgu ef það er framleiðsluspenna og lækkar þá frekar ef slaki er í hagkerfinu. Þó ber að hafa í huga að Seðlabankinn hefur mun minni áhrif til lengri tíma þar sem framleiðsla mun alltaf leita í jafnvægi. Lykilforsenda í líkaninu er að verðlag sé tregbreytanlegt, en fjöldinn allur af rannsóknum sýna fram á að svo sé raunin.

Heildarframboðs og -eftirspurnar líkan fyrir Ísland

Heimild: Greiningardeild Arion banka

Hér að ofan má sjá mynd af því hvernig þetta líkan gæti lítið út. Halli línanna gæti verið meiri eða minni og til einföldunar er hagkerfið í jafnvægi þar sem ekkert annað breytist, t.d. gengi eða viðskiptajöfnuður. Við byrjum í jafnvægi í punkti 1 þar sem eftirspurn 1 og framboð 1 mætast. Nú gerist það að laun hækka umfram

verðlagsþróun og framleiðnivöxt sem hliðrar framboðskúrfunni upp til vinstri. Það gerist vegna þess að til þess að koma út réttu megin við núllið neyðast fyrirtæki til að fækka vinnustundum (og þá hugsanlega starfsfólki) og/eða hækka verð. Ósennilegt er að öll fyrirtæki myndu neyðast til þess að bregðast svona við en það er að okkar mati eðlileg forsenda að einhver hluti fyrirtækja geri það þannig að dragi úr heildarframboði. Ef ekkert er að gert færast hagkerfið yfir í jafnvægi 2 til skamms tíma þar sem verðlag hefur hækkað og framleiðsla dregist saman.

Hærri laun ættu að öllu jöfnu að auka eftirspurn, en hærri verðbólga kallar á hærri stýrivexti sem aftur á móti heldur aftur af eftirspurninni. Seðlabankinn getur hins vegar haldið aftur af vaxtahækkunum og þannig leyft verðlagi að hækka óáreitt, svo að aðlögunin verði í gegnum verðlag, án þess að það bitni á framleiðslu til skemmri tíma. Það leiðir til þess að hagkerfið færast hratt í jafnvægi 3. Það var í meginatriðum það sem gerðist á 8. og 9. áratugnum hér á landi þegar laun og verðlag hækkaði á víxl og gengisfellingar leiddu til verðbólgu en um leið var til skamms tíma hagvöxtur og mjög hátt atvinnustig.

Í dag er veruleikinn allt annar. Seðlabankinn er bundinn af lögum til þess að halda verðbólgu niðri og innan vikmarka við 2,5% verðbólgu markmiðið. Seðlabankinn tekur einnig tillit til annarra þátta í þeim tilgangi að skapa stöðugleika og er frekar tilbúinn til þess að leyfa verðbólgu að aukast ef framleiðslulaki er í hagkerfinu og atvinnuleysi nokkuð mikið. Fátt bendir til framleiðslulaka í dag heldur þvert á móti er slakinn að hverfa og framleiðsluspenna að myndast: Atvinnuleysi mældist einungis 3,4% í apríl sl. auk þess sem Seðlabankinn og flestir greiningaraðilar eru sammála um að það sé að hitna undir í hagkerfinu. Þess vegna má gera ráð fyrir því að Seðlabankinn muni síður hika við að hækka vexti verulega. Í það minnsta er hann frekar tilbúinn til að hækka vexti nú heldur en árið 2011 þegar Ísland var enn að vinna sig út úr fjármálakreppunni. Enn fremur eru þær launahækkningar sem krafist er núna á allt öðrum skala en launahækkningar í kjarasamningunum árið 2011. Þá var yfirleitt samið um 11,4% launahækkningar á 3 árum en þegar þetta er skrifað lítur út fyrir um 30% launahækkningar. Enda var Peningstefnunefnd afar skýr í yfirlýsingu sinni 13. maí sl. um að hún muni að öllu óbreyttu hækka stýrivexti í júní nk.. Það verður því að teljast líklegt að Seðlabankinn muni bregðast við af nægri hörku til að einhverjir atvinnurekendur neyðist til að draga úr kostnaði vinnuafis með færri vinnustundum eða uppsögnum. Seðlabankinn hefur sjálfur gefið út að miklar launahækkningar leiði til vaxtahækkana sem munu fækka heildarvinnustundum, eins og okkar einfalda líkan hér að ofan gefur til kynna.

Verðbólga og atvinnuleysi skaðar þá efnaminni mest

Þó það líti út fyrir að hluti aðlögunnar að miklum nafnlaunahækkunum fari fram í gegnum vinnumarkaðinn og framleiðslustig er einnig ljóst að miklar hækkningar myndu, eins og margir hafa bent á, hleypta verðbólgu af stað. Á síðustu áratugum hefur stöðugt verðlag verið höfuðmarkmið peningamálastjórnar í þróuðum ríkjum. Deila má um árangur þeirrar stefnu í víðara samhengi, en það er óhætt að fullyrða að markmiðið um stöðugt verðlag með beitingu stýrivaxta hefur í meginatriðum gengið ágætlega og að fá lönd, ef einhver, hyggjast hörfa frá því markmiði. Íslendingar ættu af reynslu sinni að þekkja sérstaklega vel afhverju nær öll ríki í heiminum vilja halda verðbólgu í skefjum, enda raskar hún jafnvægi í hagkerfinu og dregur úr sparnaði svo eitthvað sé nefnt. Þetta er áratugagömul tugga sem á þó alltaf jafn vel við - ekki síst þessa dagana.

Það virðist þó fara minna fyrir umræðu um hvort verðbólga sé frekar skaðleg einum þjóðfélagshóp heldur en öðrum. Vísbendingar og rannsóknir benda til þess að mikil verðbólga sé frekar skaðleg eftir því sem einstaklingar eru tekjulægri. Í fyrsta lagi eiga tekjulægri einstaklingar og fjölskyldur minni hreina eign, en þó að verðlag hækki, þá helst raunvirði verðtryggðs sparnaðar, húsnæðis og eignarhluts í fyrirtæki, í það minnsta til lengri tíma. Þeir sem hafa hærri tekjur og eiga að öllu jöfnu meiri eignir hafa ákveðna tryggingu í eignum sem halda raunvirði sínu, annað en þeir sem eiga minna og treysta alfarið á laun, sem hækka oft ekki nema á nokkurra ára fresta, jafnvel þó það verði óvænt verðbólguþrot í millitíðinni. Í öðru lagi er [vaxtabyrði tekjulágra meiri](#) sem þýðir að stýrivaxtahækkningar vegna aukinnar verðbólgu lendir fremur á tekjulágu.

Í [rannsókn frá 2001](#), sem náði til 31.869 heimila í 38 löndum, var niðurstaðan algjörlega í takt við ofangreint: Verðbólga bitnar meira á fólki í lakari efnahagslegri stöðu. Í rannsókninni var fólk m.a. spurt hvernig það teldi fjárhagsstöðu sína vera og hvað væri aðal þjóðfélagsvandamálið (e. top national concern). Sterkt og stigminnkandi samhengi var á milli efnahagsstöðu og hversu líklegt fólk var til að nefna verðbólgu og hátt verðlags. Þeir sem sögðust vera mjög fátækir voru 10,5% líklegri en þeir ríkustu til að nefna verðbólgu sem aðal þjóðfélagsvandamálið. Enn fremur voru svörin könnuð með hliðsjón af menntun og þar var fólk síður líklegt til að nefna verðbólgu eftir því sem það var menntaðra og svo eru sterkar vísbendingar um að fátækum fjölgi með meiri verðbólgu. Aðrar rannsóknir benda til svipaðra niðurstaðna, t.d. [hér](#) og [hér](#). Við þetta má svo bæta að vísbendingar eru um að [atvinnuleysi bitni mest á](#) ósérhæfðu starfsólki. Með öðrum orðum er efnahagslegur stöðugleiki sérstaklega mikilvægur fyrir þá eignaminni og tekjulægri í samfélaginu.

Þarf að breyta uppbyggingu vinnumarkaðsleiksins?

Þær kröfur sem eru uppi nú á vinnumarkaði má a.m.k. að einhverju leyti rekja til þess að á síðustu misserum hafa ákveðnir launahópar fengið launahækkningar umfram framleiðnivöxt í hagkerfinu. Staðreyndin er sú að þó að hagsmunir heildarinnar séu að launaþróun haldist í takt við framleiðni, þá hafa einstaklingar og stéttir hvata til þess að skara eld að sinni köku og ná þannig fram betri kjörum en ella. Allir vita að þetta er hvati annarra svo besta viðbragð hvers og eins er að krefjast launahækkanna umfram framleiðnivöxt. Það sem er að gerast á Íslandi virðist vera eitthvað í þá áttina þar sem flestir launþegar krefjast óraunhæfra launa, að hluta til vegna ótta við að lenda eftir á. Í raun er þetta svipað og vopnakaþhlaupið í Kalda stríðinu þar sem best hefði verið

ef enginn myndi vopnvæðast. En báðir aðilar, Bandaríkin og Sovétríkin, vissu að ef hinn vopnvæðist, þá væru þau sjálf í meiri hættu svo besta viðbragð var að vopnvæðast sjálfur, sem er það sem gerðist.

Kjaradeilur og vopnakaþhlaup eru leikjafræðileg vandamál, sem falla undir það sem kallast [vandamál fangans](#) (e. prisoners dilemma) og eiga það sameiginlegt að geta leitt til óæskilegrar niðurstöðu fyrir heildina vegna þeirra hvata sem einstaklingar hafa. Sú niðurstaða er kölluð *Nash-jafnvægi*, sem er nefnt eftir Nóbelsverðlaunahafanum John Forbes Nash, sem féll frá nýverið og er í hugum margra faðir leikjafræðinnar. Það er þó hægt að breyta hvötum eða tryggja fremur hagstæða niðurstöðu fyrir samfélagið í heild út úr kjaraviðræðum með því að breyta leiknum og tryggja á einhvern hátt að ekki verði áfram sama kapphlaup um kjör sem hefur einkennt íslenskan vinnumarkað undanfarið. Í það minnsta verða aðilar vinnumarkaðarins og ríkisvaldið að leggjast á eitt að laga umgjörðina og tryggja þannig traust og stöðugleika á vinnumarkaði. Núverandi fyrirkomulag virðist alls ekki tryggja traust og launahækkanir sem koma í veg fyrir „vopnakaþhlaup“, sem veldur samfélaginu í heild skaða.

Greiningardeild Arion banka

Anna Hrefna Ingimundardóttir
anna.ingimundardottir@arionbanki.is

Elvar Ingi Möller
elvar.moller@arionbanki.is

Hrafn Steinarsson
hrafn.steinarsson@arionbanki.is

Konráð S. Guðjónsson
konrad.gudjonsson@arionbanki.is

Stefán Broddi Guðjónsson
stefan.gudjonsson@arionbanki.is

Forstöðumaður

Regína Bjarnadóttir
regina.bjarnadottir@arionbanki.is
444-6969

[Hér má finna fyrirvara](#)